

ОҢТҮСТІК-ШЫҒЫС ҚАЗАҚТАННЫҢ ШІЛТЕРЛІ ҚАНДАЛАЛАРЫ (HETEROPTERA, TINGIDAE)

Шілтерлі қандалалар – ұсақ өсімдіккоректі өзіндік ерекше қандалалар тұқымдасы. Олар ағаш, бұта және шептесін өсімдіктердің жапырақтарында, сонымен қатар мүктеде тіршілік етеді. Бұлардың арасында жеміс ағаштарының зиянкестері (*Stephanitus Stal.* туысы өкілдері) бар. Ересек даралары, сирек дернәсіл кезеңінде де қытайды.

Бұл макалаға негіз болған автордың көп жылдардан бері жинаған материалдары мен бақылаулары және әдебиеттер мәліметтері. Сонымен қатар Ресей ғылым академиясының Зоология институтының коллекциялары қаралды (Санкт-Петербург, 2007). Оңтүстік-Шығыс Қазақстан жерінде шілтерлі қандалалар арнайы зерттелген емес, тек Асанова [1], Кержнердің [3] макалаларында қысқаша мәліметтер берілген.

Acalypta gracilis (Fieber), 1844. Оңтүстік-Шығыс Қазақстанның күмді топыракты жерлердегі мүктеде арасы мен өсімдік тәсендіші астында кездеседі. Мүктеден коректік байланысты, оның ішінде *Ptilium cristata castrensis* [6]. Ересек

даралары мен дернәсілдері мүктеде арасында қытайды.

Sphaerista emeljanovi Kerzhner, 1964. Іле, Шарын өзендері жайылмасында *Artemisia turanica*, *A. terrae-albaeda* тіршілік етеді. Шөлейт жерлерде өдеттегі түр, маусым басынан тамыз ортасына дейін көп кездеседі.

Dictyonota (Dictyonota) atraphaxius Golub, 1975. Балқаш көлінің солт.-шығысынан табылған 20.06.1962 (Кержнер). Тұран-гобий түрі. *Atraphaxista* тіршілік етеді.

Dictyonota (Dictyonota) ephedrae (Kerzhner, 1964). Шолақ тауы, Тайғак сайында қылшада (*Ephedra sp.*) тіршілік етеді. Саны көп емес.

Dictyonota (Dictyonota) sareptana Jakovlev, 1876. Іле өзені жайылмасында *Atriplex cana*, *Eurotia ceratoides*, *Camphorosma monspeliacum*, *Kochia prostrata*да тіршілік етеді. Саны көп емес. Ересек даралары қытайды.

Derephysia foliacea foliacea (Fallen), 1807. Алматы облысы, Іле өзені жайылмы. Ересек даралары мен дернәсілдері көпкоректі, жусан, жебір

және басқа да шөптесін өсімдіктерде әртүрлі биотоптарда кездеседі. Саны көп емес. Мұктерде де кездескен [2]. Ересек даралары қытайды.

Galeatus affinis (Herrich-Schaeffer, 1835). Алматы облысы, Іле өзені жайылмасы. *Artemisia* мен басқа да құрделігүлділерде тіршілік етеді.

Galeatus cellularis Jakovlev, 1884. Алматы облысы, Ақкөл маңында *Artemisia* тіршілік етеді. Әдеттегі саны көп түр. Ересек даралары қытайды.

Galeatus inermis (Jakovlev, 1874). Көкжиде, Құлжат елді мекендері маңында *Dodartia orientalis* тіршілік етеді. Саны көп, әдеттегі түр. Жынына екі рет үрпақ береді. Ересек даралары қытайды.

Galeatus scrophricus Saunders, 1876. Оңтүстік-Шығыс Қазақстан далаларында ылғалды жерлерде курделігүлділерде тіршілік етеді. Ересек даралары қытайды.

Galeatus sinuatus (Herrich-Schaeffer, 1838). Оңтүстік Балқаш маңында Тауқұм күмді шөлінде юринеяда тіршілік етеді. Ересек даралары өсімдік төсөнішінде қытайды.

Kalama tricornis (Schrank, 1801). Оңтүстік-Шығыс Қазақстан далаларында ылғалды жерлерде әртүрлі өсімдіктерде кездеседі. Коректік өсімдігі ретінде *Hieracium pilosellana* көрсетеді [7]. Голуб Воронежде мұктен тапқан. Ересек даралары қытайды.

Stephanitus pyri (Fabricius, 1775). Сүйекті жеміс ағаштарының белгілі зиянкесі. Кебіне әртүрлі жеміс бақтарында тіршілік етеді. Зиянкестігі соуірден басталады да, казан ортасына дейін созылады. Нәтижесінде жапырактары мезгілсіз түсіп, есу каркыны тәмендеп, жеміс беруі азаяды. Егер жыл сайын жаппай зиян келтіре берсе, жеміс ағашы бірнеше жыл бойы жеміс бермейтін болады [8].

Lasiacantha capucina capucina (Germar, 1837). Жонғар Алатауы, Сарқанд, далалы жерлерде, жайылмаларда, субальпі шалғындарында 800-2400 м биіктікте кездеседі. Коректік өсімдігі *Thymus marschalianus*. Әдеттегі саны көп түр. Жынына екі рет үрпақ береді.

Tingis (N.) pilosa Hummel, 1825. Қапал, Сарқандта далалы, аласа тау шалғындарында әртүрлі мезофитті биотоптарда кездеседі. Ересектері мен дернәсілдері көпкоректі. Рошко [6] мен Пучков [4,5] коректенетін өсімдіктерінің оннан астам түрін көрсетеді. Ересек даралары қытайды.

Tingis brevicornis (Horvath, 1902). Іле өзенінің төменгі ағысы. Жайылмадағы тікенді ірі құрделігүлдіден (*Echinops* sp.) кездесті.

Tingis crispata (Herrich-Schaeffer, 1838). Жонғар Алатауы, Сарқанд маңындағы жайылымдар, 800-1800 м [3]. Далалы және тау етегі мезофитті биотоптарда шөптесін өсімдіктерде тіршілік етеді. Сирек.

Tingis leptochila Horvath, 1906. Тополевка, Аманбектер маңындағы шалғындар, 900-2000 м [3], Алматы қаласы маңында мезофитті жерлерде түрлі шөп арасында кездесті.

Tingis renovata Golub, 1977. Талдықорған облысы, Сарқандқа жақын, Жонғар Алатауы, 24.05.-02.07.1957 (Кержнер), Алматы облысы, Іле Алатауы, далалы жерлерде *Artemisia terrae-albada* тіршілік етеді.

Tingis angustata Herrich-Schaeffer, 1838. Оңтүстік-Шығыс Қазақстанда уекіреде кездеседі. Коректік өсімдіктері құрделігүлділер, оның ішінде *Cirsium setorum* [5]. Ересек даралары қытайды.

Catoplatus citrinus Horvath, 1897. Жонғар Алатауы, тау етегі мен тау жазықтықтарында түрлі шөптесін өсімдіктерде кездеседі.

Catoplatus carthusianus (Goeze, 1778). Іле өзені жайылмасындағы ылғалды жерлерден *Eryngium planum* табылған. Саны көп. Алма, мойыл, шетен және басқа да раушангүлді бұталар мен ағаштарды закымдайды [1]. Далалы биотоптарда, жолақ ормандарда да кездеседі.

Catoplatus fulvicornis (Jakovlev, 1889). Алматы, Жонғар Алатауы, Сарқандта далалы және шөлейтті жерлерде *Umbelliferae*, *Salvia* тіршілік етеді [3].

Catoplatus immarginatus Golub, 1974. Талдықорған облысы, Сарқанд маңы.

Oncochila simplex (Herrich-Schaeffer, 1830). Іле Алатауының субальпі және тау етегі (Кеген, Нарынқол, Түрген) шалғындарында сүттігенде (*Euphorbia* sp.) кездеседі. Әдеттегі түр, бірақ саны көп емес.

Oncochila scapularis (Fieber, 1844). Талдықорған облысы, Сарқанд маңы. Далалы жерлерде кездеседі. Коректік өсімдігі сүттіген (*Euphorbia cyparissias*, *E. seguieriana*).

Dictyla echii (Schrank, 1782). Жонғар Алатауы, Сарқанд, далалы, аласа тау шалғындары (Кержнер, 1963). Негізгі коректік өсімдіктері *Borragineae* тұқымдасы өкілдері. Ересек даралары мен дернәсілдері 20 түрлі өсімдікпен коректенетіні белгілі [5,6]. Шілтерлі қандалалар ішіндегі ең көп таралған түрдің бірі. Саны көп. Мамырда шығады, қыркүйекке дейін кездеседі.

Dictyla lupuli (Fieber), 1837. Жонғар Алатауы, Теректі өзені жайылымы, 800 м [3]. Өзен жайыл-

маларында, ылғалды жерлерде қазтабанда (*Lappula diploclada*) тіршілік етеді.

Dictyla nassata (Puton, 1874). Оңтүстік-Шығыс Қазақстанның қуан жерлерінде *Echium*, *Onosma* туысы өсімдіктерінде кездеседі. Ересек даралары коректік өсімдігіне жақын өсімдік төсөніші астында қытайды.

Dictyla platyoma (Fieber, 1861). Жонғар Алатауы, Ойжайлау, Ырғайты өзенінің жоғарғы ағысы [3], Іле өзені жайылмасы, Бақбакты елді мекені маңында қазтабанда (*Lappula diploclada*) тіршілік етеді.

Dictyla subdola (Horvath, 1905). Іле өзені жайылмасында қазтабанда (*Lappula diploclada*) тіршілік етеді.

Monosteira unicostata (Mulsant et Rey, 1852). Іле өзені жайылмасындағы тоғайлардағы тораңғыда, талда, қарағашта көп болып кездеседі. Жылына екі рет ұрпақ береді. Мамырдан қырқүйекке дейін кездеседі. Аталған ағаштар қатты закымдалды.

Monosteira discoidalis (Jakovlev, 1883). Көктал, Қарой елді мекендерінде тараптан. Дендрофил, терек пен талда тіршілік етеді, көбіне жолақ ормандар, саябақтар, кала екпе ағаштарында кездеседі. Насекомдар жапырақтың тәменгі бетінде шоғырланады. Ересек даралары қытайды.

Monosteira inermis Horvath, 1899. Жонғар Алатауы, Жаркент 06.05.1918. (Шестаков). Боронхудзир, Ташқарасу маңында жантакта тіршілік етеді. Сирек.

Agramma brevirostre (Jakovlev, 1901). Іле өзені су маңы өсімдіктерінде кездеседі.

Agramma confusum (Puton, 1879). Жонғар Алатауы, Қапал, Аманбектер маңындағы дала жайылмалары, субальпі шалғындары, 800-2000 м [3]. Жайылма шалғындарда кездеседі, коректік өсімдіктері – *Juncus compressus*, *J. gerardi*, *Carex spicata*, *Eriophorum latifolium*.

Agramma (S.) minuta Horvath, 1874. Жонғар Алатауы, Сарқанд, Көктума, әдетте далалы жерлерде қияктарда кездеседі [3].

Agramma turanicum (Horvath, 1905). Іле өзені жайылмында шөптесін өсімдіктерде кездеседі.

Agramma intermedia E.Wagner, 1941. Жонғар Алатауы, Биесимас өзені жайылмы, 850 м [3].

Зерттеу нәтижесінде Оңтүстік-Шығыс Қазақстан жерінде тіршілік ететін шілтерлі қандалалар тұқымдасынан 14 туыстың 39 түрі табылды. *Monosteira* туысының өкілдері ағаштарда тіршілік етіп, зиян келтіреді. *Stephanitus pyri* – алмұрт қандаласы, жеміс ағаштарына зиян келтіріп, жеміс түсімін азайтады, егер жыл сайын зиян келтіре берсе, бірнеше жыл бойы жеміс салмайтын болады. Бұл тұқымдас өкілдері өсімдіккоректі насекомдар болғандықтан, орман және ауыл шаرعاшылығына зиян келтіреді.

ӘДЕБИЕТ

1. Асанова Р.Б. Полужесткокрылые (Heteroptera) Восточного Казахстана. Труды Института зоологии АН КазССР. 1974. Т. 36. С. 64-70.

2. Голуб Б.В. Новые и малоизвестные клопы-кружевницы (Heteroptera, Tingidae) европейской части СССР // Новые и малоизвестные виды насекомых европейской части СССР. Л., 1977. С. 12-17.

3. Кержнер И.М. Полужесткокрылые (Heteroptera) Джунгарского Алатау. Труды Института зоологии АН КазССР. Т. 25. 1963.

4. Пучков В.Г. Личинки кружевниц (Hemiptera, Tingidae) фауны европейской части СССР // Этномологическое обозрение. 1970. Т. 49.

5. Пучков В.Г. Тингиды (Tingidae) // Фауна Украины. Т. 21, вып. 4. Киев, 1974. С. 131-304.

6. Рошко Г.М. Экологическая характеристика кружевниц (Hemiptera, Tingidae) в украинских Карпатах // Вопросы охраны природы Карпат. Т. 21, вып. 4. Киев, 1969. С. 138-155.

7. Талицкий В.И., Пучков В.Г. Обзор фауны наземных полужесткокрылых Молдавской ССР. Труды Института садоводства, виноградарства и виноделия. Т. 13. 1966. С. 271-315.

8. Фолькина М.Я. Грушевый клоп в Южном Казахстане // Защита растений. 1980. № 5. С. 39-40.

Резюме

В результате исследований выявлены из сем. Tingidae 14 родов 39 видов. Представители семейства являются фитофагами, наносят существенный вред лесному и сельскому хозяйству региона.

Summary

Thirty nine species of tingids 14 genera were determined during faunistic research. These phytophagous insects are harmful for local agriculture and forests.

УДК 595.754

ҚР БФМ Зоология институты

3.02.08ж. түсті